

LBRIS

We know
books

Irina Petraș

Efectul de crepuscul

Eseuri, divagări

Cluj-Napoca, 2022

CUPRINS

LUMEA.....	7
Încercarea de a fi român	7
„Transilvania gânditoare”.....	14
Pentalogia transilvană.....	19
Paralele intersectate sau despre vecinătăți.....	30
Caragiale și sufletul nostru volubil.....	36
Despre carența de viitor.....	41
„– De unde știi tu, mă?” sau Despre competență.....	46
Efectul nocebo sau „Minciuni și fraze-i totul”.....	52
Adevărul cel vremelnic.....	58
Între sau miezul lucrurilor	64
Lumea fără cap, Scriitorul fără lume.....	70
A lumii amăgire	74
Pământul și pământurile.....	80
Locuri și locuiri	86
Interioare Tiffany și alte refugii.....	95
Blandiana, sora Lumii	105
VORBA	113
Limba română, averea și firea	113
În contra nimicnicirii de neam și limbă	118
Farmecul etimologiilor.....	129
Feminitatea limbii române	136
Bârfa, cheia succesului	144
Spune-mi cum vorbești.....	149
Despre comparație și „dibuirea indefinită”.....	153
Despre lichefierea verbelor spunerii.....	159
Paranteze despre reflexive românești	165
Despre cuvintele-madlenă.....	170
Despre murmur, vorbe și cuvânt.....	175
Decăderea vorbelor mari.....	181
Gândul, cuvântul, smintirea	187

<i>Despre gureșa tăcere a restului</i>	192
<i>De la ex-otic la in-otic</i>	198
<i>Culise revărsate sau despre transparența opacă</i>	204
MOARTEA	210
<i>Moartea la purtător</i>	210
<i>Căderea în timp. Divagări</i>	216
<i>Despre moarte, numai de bine</i>	222
<i>Moartea în vreme de război</i>	230
<i>Interbelicii și morile de vânt</i>	240
<i>Dimensiunea oximoronică a existenței</i>	246
<i>Tinerețe fără bătrânețe și alte răsfături vespérale</i>	252
<i>Trupul și candoarea</i>	258
<i>Arta de a muri marca Săpânța</i>	264
LITERATURA/LECTURA	270
<i>Despre imaginație sau „ochii minții”</i>	270
<i>Fantome și împielitări</i>	275
<i>Ficțiunea ca înlocuitor de Real</i>	281
<i>Despre autor și prelungirile sale</i>	288
<i>Insperiența onirică</i>	295
<i>Declinarea poeziei</i>	301
<i>Vitriliul și fereastra</i>	307
<i>De la vedere la vedenie</i>	315
<i>Poetele, între stare și situare</i>	320
<i>Paleo-plastica romanescă</i>	328
<i>Forme „ceptive” ale prozei contemporane</i>	333
<i>Proza românească. O impresie</i>	340
<i>Aventura și cotidianul</i>	345
<i>Correspondenți</i>	353
<i>Ilustrația ca supraimposturare</i>	362
<i>Coloana sonoră sau Despre muzici și zgomotiri</i>	368
<i>Fascinația olfactivă și literatura</i>	374
<i>Shakespeare și desfătarea</i>	379
<i>Criticul, cititorul la vedere</i>	385
<i>Mică poveste cu istorii literare</i>	391

Laurei

„Viața se duce în șir de cuvinte”
George Bacovia

LUMEA**Încercarea de a fi român**

Proiectele editoriale dedicate Centenarului Marii Uniri promit (spuneam la începutul lui 2018) să fie o reușită. Pe fondul absenței unui program coerent și necontroversat la nivel național, Cărțile Unirii vor aduce în atenția publică figuri, evenimente, documente istorice importante pentru statura noastră identitară. Vor propune împreună o lecție de istorie într-o vreme minată de ezitări, gafe și o vinovată uitare a trecutului. Citind câteva dintre aceste cărți și lucrând la ediția aniversară a antologiei *Transilvania din cuvinte*, mi-am dat seama că, pe tonuri și din perspective diverse, ele vorbesc despre „încercarea de a fi român” și o fac, cu sobrietate și un dram de deznădejde, mai ales în numele românilor ardeleni cărora le dă din nou târcoale sentimentul că destinul lor nu se numără printre preocupările clasei politice. În ultimul sfert de veac, legi pripite și ignorante sau măcar *ne-păsătoare* (adică, etimologic, ne-gândind) cu privire la starea de lucruri din Transilvania le-au pus în pericol drepturi și rânduielei dobândite la Marea Unire. Ce s-a clădit cu trudă atunci e lăsat de izbeliște, risipit, înstrăinat. Dar „România nu poate fi întregă fără Ardeal... Ardealul e leagănul care i-a ocrotit copilăria, e școala care i-a făurit neamul, e farmecul care i-a susținut

viața...” (N. Titulescu). „Nu ne putem înțelege pe noi [românii] ca neam dacă nu înțelegem Ardealul” (Vasile Băncilă). „*Învățata Transilvania*” (N. Bălcescu) este martoră stupefiantă, alături de surorile ei, la prețul tot mai scăzut care se pune azi pe învățatură, pe cultură.

Folosesc termenul *încercare* în mai multele lui sensuri – dificultate, verificare, experiență, tentativă, osteneală, strădanie, impas, nevoie, suferință, durere, pătimire, trudă, povară, primejdie. Mai ales pentru românii ardeleni, condiția de român a fost una mereu pusă la încercare, hărțuită, hăituită. *Autohtononia absolută* (cum o numea Ștefan J. Fay: „Sub orașul nostru Alba Iulia se află beciurile cetății romane Apulum, sub temelile ei, cetatea de piatră și lemn a dacilor...”) nu i-a ferit de marginalizare și veacuri de opresiune. De citit neapărat cartea lui Ioan-Aurel Pop „*Din mâinile valahilor schismatici...*”. *Românii și puterea în Regatul Ungariei medievale (secolele XIII-XIV)*, apărută de curând, într-o ediție revizuită și ilustrată, la Editura Școala Ardeleană. Prima parte a titlului lucrării este extrasă – explică autorul în Argument – dintr-un „document papal, referitor la cucerirea unei cetăți cu teritoriul aparținător ei, de către o familie nobiliară ajutată de regele Ungariei, cândva, la începutul secolului al XIII-lea (înaintea Conciliului al IV-lea de la Lateran, ținut în 1215), cetate și ținut preluate «din mâinile românilor schismatici»”; „Românii de pe teritoriul Regatului Ungariei erau singurii moștenitori ai romanității orientale de confesiune răsăriteană..., adică diferiți de originea etnică a poporului maghiar (fino-ugric) și de confesiunea lui (creștină apuseană, în cea mai mare măsură, mai ales după 1200)”. Titlul cărții „simbolizează foarte bine mesajul acestei lucrări, anume lipsirea românilor («schismaticilor») de bunuri imobiliare și de drepturi, urmată de îndepărtarea lor ca entitate (grup) dintre stările Transilvaniei [...] La peste trei decenii de la măsurile luate de regele Ludovic I pentru impunerea catolicismului ca religie oficială și unică (*religio recepta*) și pentru îndepărtarea «răufăcătorilor români»

și «schismatici» de la nobilitate și de la stăpânirea pământului (prin impunerea regulii ca orice nobil să aibă act de donație regală și să fie catolic), se consolidase o mentalitate a elitei ungare (laice și religioase), disprețuitoare, răuvoitoare și drastică la adresa «schismaticilor», care trebuiau fie integrați prin absorbție între «creștini» (catolici), fie exterminați fizic”.

De-a lungul istoriei, românismul și patriotismul românilor au fost mereu socotite îndrăzneli meritând aspre condamnări. Cum am mai spus-o și altădată, miraculoșii ani interbelici au fost prea puțini și prea neîndemânatici pentru o așezare. Prinși în grandiosul proiect al consolidării culturii române în Ardeal, românii au pariat anume pe toleranță neglijând datoria de a-și apăra cuceririle. Internaționalismul proletar postbelic nu le-a venit nicidecum în ajutor. Naționalisme mai aspre, dar mai abile în a-și rosti diplomatic revendicările/drepturile au transformat naționalismul românesc, pe nesimțite, în aberație (neapărat „comunistă”), în desuetă atitudine neconformă cu europenizarea și cu globalizarea, în instrument utilizat în căutare de profit electoral. Vinovate sunt nu doar promptitudinea și asiduitatea enunțurilor celorlalți, mai harnici în a-și susține punctul de vedere, cu toate exagerările și, nu o dată, cu ignorarea unor adevăruri documentate, ci și doza primejdioasă de delăsare, apatie, oarbă încredere într-o providență mereu de partea românilor (cum ar zice Camil Petrescu). Românii nu se pot lăuda, din păcate, cu o bună gestionare a propriului trecut. Glasul lor nu se aude căci nu se rostește răspicat. O lungă istorie hărțuită dinspre toate punctele cardinale și neprielnică unei așezate așezări în rândul lumii a condus la o situare temătoare față cu incontestabilele, altminteri, argumente proprii.

Anul 1989 aducea libertatea, dar nu și libera, ferma asumare a identității. Dimpotrivă, a lăsat loc „rușinii de a fi român”, a stârnit necugetate puneri la zid ale unor mari personalități ale culturii române. În căutare de senzațional aducător de rating, se scot la iveală ori se

inventează detalii scandaloase, se mută accentul de pe valoarea Operei pe „păcatele” autorului ei. Descifrarea în spațiul mioritic a orizonturilor care fac parte din „ființa și substanța noastră”, tentată de Blaga, a căzut în derizoriu. *Mioritic* numește azi tot ce e neînchegat, ticăloșit, jalnic. Trăim suspendați, ironizăm orice referire la român și românesc. Să vorbești despre limba română ori despre specific românesc înseamnă să-ți atragi eticheta de „naționalist”. Într-o țară veche, dar care abia de 100 de ani a reușit să se așeze în granițe firești, Istoria, iată, nu mai merită să fie învățată. Clipa face jocurile în indiferența sinucigașă generalizată. Eliminăm tot ce a pus temelie ființei noastre naționale. Nici măcar limba română nu rămâne neatinsă în acest proces de auto-subminare identitară. Nu ne mai aducem aminte de un Antonio Bonfini – secretar al lui Matei Corvin – care se minuna că, „Încate sub valul de barbari, coloniile romane din Dacia mai exală limba romană și, ca să nu o părească nicidecum, se împotrivesc cu atâta îndârjire, încât îi vezi că luptă nu atât pentru păstrarea neatinsă a vieții, cât a limbii”.

Am auzit pe diverse canale de televiziune un vers dintr-un cântec mai vechi. El sună așa: *Țara noastră-i țara noastră*. Mă urmărește simplitatea solemnă a acestei definiții aparent tautologice. I-aș adăuga imediat o alta: *Limba noastră-i limba noastră*. Sunt enunțuri simple și fundamentale. Nimic de negociat aici. Nu fală goală cer ele și nici nu pot fi motiv de rușine. Naționalitatea noastră e un dat, suntem români grație limbii în care ne-am născut și cu care am crescut. O calitate de asumat cu demnitate, cu fermitate, cu răspundere.

De-a lungul istoriei, ne-am aflat sub felurite stăpâniri străine și asupritoare. Am răzbit fiindcă *durarea* noastră ne era asigurată de o altă *stăpână*. Una ocrotitoare, generoasă, răzbătătoare: limba română. *Limba e stăpâna noastră*, credea cu tărie Mihai Eminescu. Prin ea suntem ce suntem, prin ea am rezistat vitregiilor istoriei și nu ne-am pierdut de noi înșine. Cronicarii știu

deja că „Românii, câți să află locuitori la Țara Ungurească și la Ardeal și la Maramoroșu, de la un loc sântu cu moldovenii și toți de la Râm să trag”. Că toți „dintr-o fântână au izvorât și cură”. Cui folosește să citezi trunchiat spusele lor pentru a „dovedi” că nu aveau conștiința apartenenței la un neam, unul și același? Cum poate fi argument împotriva unității noastre de neam faptul că Dimitrie Cantemir, atunci când a descris Moldova, a scris *Descrierea Moldovei*, nu a *României*? Când Mircea Zăciu scria despre „imensa scenă” a *Transilvaniei*, nu a *României*, fiindcă despre Transilvania vorbea, el nu sugera nicidecum că transilvănenii nu sunt români. Oare nu suntem/nu ne spunem până astăzi moldoveni, ardeleni, munteni, dar, totodată și mai presus de toate, români? Unirea cea scurtă din vremea lui Mihai Viteazul se făcea în temeiul aceleiași unități de limbă și simțire. La 1843, Kogălniceanu spunea: „eu privesc ca patria mea toată acea întindere de loc unde se vorbește Românește și ca istoria națională, istoria Moldaviei întregi, înainte de sfârșierea ei, a Valahiei și a fraților din Transilvania”. Corifeii Școlii Ardelene la argumente venind dinspre limbă apelau pentru a lupta pentru drepturile românilor ardeleni. Exagerările lor, câte au fost, nu erau decât legitime, căci era nevoie de o exaltare pentru a atrage atenția asupra românilor și a cruntelor nedreptăți la care sunt supuși. Nicolae Iorga avea s-o spună limpede: „Într-un timp când orice frunte românească era aplecată spre pământ de stăpâniri străine, când sufletul românesc nu vorbise încă în nepieritoare forme literare, era nevoie de exagerarea ca puritate a aceluia singur element de legătură a tuturor românilor, de reabilitate morală a lor, cari era limba. În ea s-a văzut curcubeul vremurilor mai bune, în numele ei s-au dat luptele de redășteptare; în acel semn am învins”.

Când Eminescu peregrina de la Cernăuți la București, de la Iași la Blaj, o făcea cu siguranța celui care se află printre ai săi, printre oameni care îi cunosc limba („*Limba română* la sine acasă e o împărăție bogată,

căreia multe popoare i-au plătit banii în aur. A o dezbrăca de averile pe care ea le-a adunat în mai bine de o mie de ani înseamnă a o face din *împărăteasă* cerșetoare...” și cu care se poate înțelege ca între frați. Limba e stăpâna noastră. Ea e Țara noastră cea Mare. Prin ea ne definim identitatea, pe ea ne întemeiem Cultura. Țara noastră e țara noastră, a locuitorilor limbii române. Limba română e chiar garanția Unirii. Cu ea vom putea răzbi în nesfârșita *încercare* de a fi români.

Și să nu uităm că descrierile Transilvaniei nu sunt simple vorbe mari. Cu un accent mai apăsător, ele încearcă să indice locul ei neapărat **în și între** țările române. Ea e „starea noastră de veghe [...] pe planul spiritualității românești, centrul nostru național” (Constantin Noica). În țara „câștigată cu atâtea jertfe sfinte de sânge” (Sextil Pușcariu), „... misiunea Transilvaniei este de a aduce în viața românească acea concepție de seriozitate de care aceasta are așa de multă nevoie” (Liviu Rebreanu). „Recunosc în spiritul ardelenesc moștenirea unei tenacități, orgoliul libertății parcimonios câștigate, un mai accentuat *spirit de cetate* (în ordinea claustrării chiar, dar și a civilității, demnității, severității), un simț constructiv – al ordinei deci, cu o specifică teamă de «aventură»” (Mircea Zăciu). „A fi ardelean înseamnă a duce un gând până la capăt” (Lucian Blaga).

Pe acest fundal, Anul editorial al Centenarului *încearcă* o îndreptare a lucrurilor. O redefinire a *încercatei* (dinăuntru și din afară!) condiții de român.

Limba *română* este pentru scriitorul *român* patria definitivă. Pentru mine, *locuirea* e aproape la fel de importantă. Cred în modelarea la care ești supus de locurile în care te naști, crești. Cât despre Ardeal ca „centru al culturii noastre”, om fiind, și ardeleană, pe deasupra, sunt tentată, preț de-o clipă, să spun: „Da, așa-i!” Însă gândul al doilea îmi arată că ar fi cel puțin o exagerare. La un inventar rapid al marilor scriitori români pe care pariez – Eminescu, Creangă, Caragiale (I.L. și Mateiu), Bacovia, Blaga, Rebreanu, Camil Petrescu, Arghezi,

Hortensia Papadat-Bengescu, Cioran, Mircea Eliade, dar și Marin Preda, Sorescu, Eugen Barbu, Nichita Stănescu –, constat îndată că **nu** ardelenii sunt cei mai mulți. La contemporani, lucrurile stau, pentru mine, cam la fel. Sigur, Școala Ardeleană avea o conștiință patetică a datoriei culturale față de neam, dar cronicarii moldoveni ori Cantemir nu erau mai puțin harnici în a fi „vistiernici” ai istoriei neamului. Pe Eminescu l-a debutat Iosif Vulcan, însă argumentele de acest fel nu au suficientă greutate și nu acoperă complexitatea fenomenului. Căci, de pildă, Titu Maiorescu, reper fundamental al începuturilor noastre literare și culturale, are rădăcini ardeleni, studii apusene, „desant” ieșean și încheiere bucureșteană; Coșbuc ori Rebreanu, ardeleni de frunte, s-au afirmat deplin la București. Eforturile în sensul propășirii culturale se repartizează extrem de echilibrat pe cele trei provincii românești. Circumstanțe istorice au putut apăsa, la un moment dat, pe o zonă ori alta, au putut favoriza ori pretinde o înclinare anume a balanței, dar Literatura Română, cea durabilă, este rezultatul (superior) al scrisului tuturor *locuitorilor limbii române*. Diferența dintre diferitele *locuri* românești există fără nicio îndoială, e chiar dătătoare de marcă, dar una nelitigioasă. Am considerat mereu ardelenescă dimensiunea etică pronunțată, soliditatea construcțiilor de orice fel și un anume respect pentru înfăptuirile omești. O predispoziție pentru contemplare, pentru șederea în povești nepăsătoare la trecerea vremii, dulceața privirii către lume mi s-au părut întotdeauna moldovenești. Ușurătatea relației cu lumea, cu viața, cu ceilalți, o alunecare capricioasă și zgomotoasă printre întâmplări m-am grăbit să le consider muntenești. În lecturile mele am uzat adesea de adjectivele apartenenței pentru a defini lapidar o operă, o perspectivă, o atitudine. Însă, dincolo de toate aceste ticuri ale diferenței pașnice, scriitorii români din prima linie sunt, pentru mine, pur și simplu *scriitori români*.

Editura Școala Ardeleană a ales să deschidă Seria de autor Mircea Zăciu cu a doua ediție a volumului *Ca o imensă scenă, Transilvania...*, inițiativa pornind de la Radu Zăciu, fiul profesorului clujean. Prima ediție apăruse la București, în 1996, și, în forfota acelor ani, nu a stârnit interesul meritat. Reeditată acum, în anul Centenarului Marii Uniri, ea se arată în toată eleganța și profunzimea mesajului său.

Așezat sub vorbele lui Lucian Blaga: „A fi ardelean înseamnă a duce un gând până la capăt...”, volumul este alcătuit din secvențe despre „fenomenul ardelean” alese de autor din cărțile sale de până atunci, începând cu *Masca geniului* (1964), toate fiind „rodul unor lecturi, meditații, cercetări și confruntări întinse pe mai bine de treizeci de ani” care „au fost generate nu doar de faptul că eu însumi mă consider – prin ascendență și formație – până în fibra mea cea mai intimă un ardelean, dar și de modelele ce mi-au stat în preajmă din anii primelor contacte cu realitatea conștiinței, până la acei *Lehrjahre* goetheeni, dominați – în Alma Mater clujeană – de duhul tutelar al lui D. Popovici și Ion Breazu”. Organizate în patru mari secțiuni – I. SEMNIFICAȚII (Spațiul românesc, Semnificații ale Transilvaniei în literatura română, Retrospectivă, Reviste ardeleni în perioada interbelică, Symbolism alimentar, „Descoperirea mării” la scriitorii transilvăneni, Spiritul transilvan); II. FIGURI ȘI OPERE (Ardelenii, Marile patimi romantice, Densușienii, Modernul Slavici, Coșbuciene, Octavian Goga în patru ipostaze, De amicitia, Emil Isac, Alexandru Ciura, Aurel P. Bănuț, Ion Agârbiceanu, Victor Papilian, Teodor Murășanu, Radu Stanca, Kós Károly, Thusnelda Henning-Hermann, Tamási Áron, Kacsó Sándor, Ion Chinezu, Liviu Rebreanu, Lucian Blaga, Ion Vlasiu); III. ALMA MATER (Ion Breazu,

D. Popovici, Yves Auger, C. Daicoviciu, Onisifor Ghibu, Eugeniu Sperantia, V. Bogrea, Al. Borza, Sextil Pușcariu, Ladea, Pro domo); IV. CA O IMENSĂ SCENĂ, TRANSILVANIA...–, aceste secvențe desenează imaginea unui spirit echilibrat, de mare onestitate, care propune exercițiile sale de admirație și respect pentru oameni („În figurile evocate am văzut *precursorii* – în accepția lui Octavian Goga – și farurile în stare să ne îndrume pașii în timpuri involburate, ca și în cele statornice și solidare, spre care năzuim”) și locuri din Ardeal, pentru limba și literatura română cu un accent mereu atent la contexte culturale și istorice, ferindu-se de delimitări abuzive ori de închideri. Unicitatea Transilvaniei („prima imagine a Transilvaniei e așadar una gânditoare, culturală, corespunzând spațiului de idei ale «luminării»”, cu „darul *constructiv* al artiștilor ei”) și o exemplară „conștiință istorică”) este una deschisă, gata să identifice și să accepte asemănările, dar și diferențele pentru a-și afla adevăratul loc în lume: „Am nutrit întotdeauna convingerea că *spiritul transilvan* – hrănit cu aluviuni diverse și orientat mereu cu fața spre Occidentul european – se caracterizează, în tot ce are mai autentic, prin toleranță, afirmare liberă a gândului și cuvântului rostit în trei limbi diferite și prin capacitatea de a găsi *comprehenșiunea* reciprocă întru același Cuvânt”.

Ion Pop, prefațatorul, are dreptate: „Cărțile, oamenii, locurile Ardealului capătă relief în raza unui patriotism luminat, generos cu tot ce înseamnă gest constructiv, prezență edificatoare, urmă lăsată de spirit într-o geografie” sub semnul „judecății cumpănite și [al] unui sentiment al obârșiei trăit în profunzime, cu o calmă, nezugomotoasă intensitate”. Transilvania lui Mircea Zăciu este una ferm și definitiv integrată spațiului românesc în întregul lui. Apartenența lui ardelenescă, exaltată și evocată repetat, nu-l închide în coroana Carpaților, ci îl deschide înspre o *locuire* gândită în unirea/unitatea țărilor românești („O circulație neîntreruptă, de la descălecători și până târziu, peste opreliști, peste piscurile înzăpezite

ale Carpaților, peste vămile vremelnice, leagă toate provinciile într-un tot ideal, înaintea înfăptuirii totului politic). Iată o secvență din *Spațiul românesc*, introdusă cu sentimentul că și cele mai fine nuanțe ale apartenenței la un loc și la o limbă ne conferă neîndoielnic unicitate, că ne despart de apartenențele celorlalți, la fel de profunde și originale, că sunt zestrea noastră secretă, cea prin care ne putem regândi statura și situarea, prin care putem înțelege mai exact diferența pentru a o face să devină nelitigioasă: „revedeam biserica din Șurdești, cu turla ei neverosimil avântată spre infinit, legănată de vântul cald care zbenguie prin fânețele Maramureșului. Am în nări mireasma sânzienelor din iarba înaltă. Soarele dogorește. Pietrele late, scoase din albia râului, în fața bisericii, par rămășițele unui rit mult mai vechi, păgân. La Costești, un templu dacic, al cărui mister nu l-am putut descifra. Un fior ce coboară în mine ori de câte ori trec Carpații prin valea învolburată a Oltului. Chivotul alb al Coziei. Priveliștea năucitoare de frumusețe, fiind încărcată de Istorie, a Curții de Argeș. Ori aparițiile alb-visătoare, desprinzându-se din vegetația calmă, protectoare, a conacelor de la Golești și Bălcești, între dealuri domoale, rotitoare în cromatica lor blândă. Altă dată, în fața ruinelor Histriei, urmărind zborul jos al păsărilor de apă sau desenul unei coloane retezate, profilul ei pur pe cerul gri-albastru, ori noaptea plină de miresme la Mangalia, Dunărea misterioasă traversată cu bacul, toate una și nedespărțite...” Raportarea la un loc, crede Mircea Zăciu, se face ca *priveliște*, atunci când e vorba de călătorii români pasionați și de relațiile lor de călătorie, dar „cu o certă mișcare de *identificare*, îndată ce ne întoarcem către spațiul autohton, unde peisajul străbătut se amplifică cu o nouă dimensiune, temporală”. De unde întrebarea firească: „O carte – sau mai multe – care să ne recomande astfel, înscriși în spațiul nostru național și solidari Timpului, de ce nu s-ar scrie?” Tot volumul încearcă să suplinească această absență.

Scriind despre revista *Cultura*, apărută în interbelic în trei limbi, română, germană, maghiară (ca și *Echinoux* mai târziu), Mircea Zăciu îl citează pe G. Vâlsan: „Origine, trecut, vechime, fapte mari sunt lucruri pe care nu trebuie să le uite niciodată un popor. Ele fac parte din personalitatea lui, ele sunt admirabile elemente *interne*, dar niciodată acestea nu trebuie să fie întrebuițate ca arme împotriva altui popor”. Și spune el însuși în altă parte: „În tot ce am scris, observ – recitindu-mă – căutarea echilibrului și a comunității, nu scormonirea motivelor de separație și vindictă”.

Apropo de seriozitatea proverbială a ardelenilor, de pariul lor pe etic, de trăsăturile aparent rigide ale personalităților ei culturale, Mircea Zăciu explică necesitatea unei astfel de atitudini venind ca rezistență la multiseculara „stare de servitute” la care au fost obligați românii ardeleni, nu dintr-o carență structurală: „Spiritul ei permanent solicitat de nevoia apărării, asaltat de pericolele înstrăinării prin forme rafinate ori prin deznaționalizare brutală, se formase prea mult în direcția acțiunii (lancu), a gândirii publice (Bărnuțiu), a filosofiei istorice concepută ca armă în recunoașterea existenței sale istorice (Samuil Micu, Petru Maior, Șincai, Cipariu, Laurian). Chiar teologia o coborâse din amvonul sacerdotului, angajând-o în scopuri laice, de educație politică, pentru dobândirea de drepturi și ieșirea din starea de servitute” Dar aduce imediat în atenție și cea de-a doua imagine a ardelenilor, gata de înalte desfătări ale artei de îndată ce asuprirea s-a diminuat: „Când însă geniul ei literar izbucni, în homerismul (azi s-ar putea spune «antihomerismul» ori «antiepopoea») lui Budai-Deleanu, în verva epistolară a lui Codru Drăgușanu, în «Georgiconul» lui Coșbuc, Iosif, Goga, în forța telurică a lui Rebreanu ori în marea elegie de seară a lui Blaga – s-a putut vedea potențialul ei de a simți artistic și a pipăi cu verbul dimensiunile existenței, cu toate întrebările sale neliniștitoare”. Însă apostolatul ardelenesc nu încetează cu totul, căci primejdiile nu au dispărut. E citat Liviu